

Het aanpassingsvermogen van Vogels en hun relatie met de Mens

Dolf Boddeke

In Nederland is de invloed van de mens op de natuur allesoverheersend. Er is buiten de getijdenzone nog nauwelijks land of water te vinden dat als natuurlijk kan worden aangemerkt. Natuurgebieden zijn in Nederland in vele gevallen aanslagen op de natuur uit het verleden, waar toeval en Vader Tijd mild mee zijn omgesprongen. Voor wilde planten is de invloed van de mens in Nederland desastreus geweest. In het voorwoord van de driedelige uitgave van Natuurmonumenten, Wilde Planten (1970), wordt gesteld: *'In zekere zin komt dit boek te laat. In de laatste tientallen jaren zijn de flora en de vegetatie van ons land zo schrikbarend verarmd, dat het hoe langer hoe moeilijker wordt onze planten nog te leren kennen.'* En nu, dertig jaar later, is het nog veel slechter geworden.

Dat Nederland toch niet kan worden afgedaan als een troosteloze cultuursteppe, is voor een belangrijk deel te danken aan vogels. Vogels vormen een succesnummer van de evolutie dankzij een combinatie van factoren. Vogels hebben een vijf tot tienmaal groter hersengewicht dan even zware amphibia en reptielen en danken daaraan een aanzienlijke intelligentie en een groot leervermogen. Daarnaast zitten vogels constructief ook veel beter in elkaar dan bijvoorbeeld zoogdieren (Radinsky 1987). Hierdoor worden ook kleine vogels relatief zeer oud. Dit is een belangrijk aspect bij het opdoen van ervaring en het doorgeven daarvan aan een volgende generatie.

Echter, ook in situaties dat er geen sprake is van ervaring, vertonen vogels een verbluffend vermogen in het vinden en benutten van nieuwe mogelijkheden. Dwaalgasten die ver buiten hun normale verspreidingsgebied in Nederland belanden, vinden verrassend vaak een passende biotoop, ook als die biotoop hier nauwelijks voorhanden is. De Terekrutter is een Siberische steltloper die graag insecten eet. Een verdwaalde Terekrutter vond enkele jaren geleden bij Muiderberg een strandje dat hem op het lijf was geschreven. En de Terekrutter die in mei 1998 in Nederland verscheen, presteerde dat bij Den Oever! Waterspreeuwen treffen wij geregeld aan bij de watervalletjes in de Amsterdamse Waterleiding Duinen. En het paartje Bijeneters dat jaren terug op Texel broedde, had daar een plekje gevonden dat precies leek op hun broedterreinen in de Camargue.

In Nederland komt dit aanpassingsvermogen broed en trekvogels bijzonder goed van pas. Want het natuurlijke milieu van onze rivierdelta is vervangen door een enorme variatie aan biotopen die wel niet natuurlijk zijn, maar allerlei vogelsoorten onvermoede kansen bieden.

Nieuwe mogelijkheden die onze samenleving biedt, worden handig benut. Op de Zandvoortse boulevard leerden Zilvermeeuwen snel hoe ze moderne brievenbus-afvalbakken moesten plunderen. De Zilvermeeuwen benaderen de afvalbakken heellangzaam op uitgestrekte vleugels tegen de zuidwestelijke wind in en duiken vervolgens met kop en nek in de gleuf. Ze bemachtigen zo resten friet en frikadellenbakjes waaruit de saus met smaak wordt verorberd.

Een stagnant zoutwatermeer, zoals de Grevelingen, hoort van nature volstrekt niet thuis in Nederland. Maar het is een uitgestrekt helder water, vol Sprot. Want sprotlarven komen door de sluisen in drommen naar binnen. Daarmee is de Grevelingen een ideale biotoop voor de Middelste Zaagbek die houdt van helder, visrijk water en een voorkeur heeft voor kleine vis (Voous 1960). De Middelste Zaagbek heeft zich daar definitief als broedvogel gevestigd. In 1986-1991 broedden in en om de Grevelingen vier tot zeven paren (Meininger & De Kraker 1992). Een logische response op dit aanpassingsvermogen is modern terreinbeheer gericht op één vogelsoort (Grauwe Klauwier, Waterral, Klein Waterhoen) dat vaak verbluffende resultaten oplevert.

Op de steppen van Lleida (Lérida) Spanje lijkt het alsof een onzichtbare hand de krenten uit de pap heeft gevist. Tal van typische vogelsoorten die men er zou verwachten, zijn nergens te bekennen.
Foto: Dolf Boddeke.

De haan Rode Patrijs zit bovenop het dak van een schuur te roepen.
Foto: Dolf Boddeke.

Aanpassing kan resulteren in een geleidelijke of schoksgewijze verandering in de eisen die door de soort aan zijn leefgebied worden gesteld. Dit maakt de uitkomst van een experiment als het Plan Goudplevier minder (negatief) voorspelbaar dan op grond van historische gegevens mag worden verwacht (Van Noorden 1997). Want het zijn bepaald niet alleen erkende cultuurvolgers die een dergelijk gedrag vertonen. Ook zeer zeldzame vogels die zich ver buiten onze samenleving plegen op te houden, vinden soms plotseling een gat in de menselijke markt.

In 1975 verscheen het boek *Bedreigde Vogelsoorten in Europa*, gebaseerd op een rapport van de Raad van Europa (Hudson & Cramp 1975). Daarin werd veel aandacht gewijd aan de Audouins Meeuw waarvan de totale wereldpopulatie in 1975 werd geschat op ongeveer achthonderd paren. Het was toen mondiaal gezien de zeldzaamste broedvogel van Europa. Het volgende wordt gesteld: *'Het gevaar is groot dat het toenemende toerisme en de toenemende recreatie in de toekomst ernstige schade toe zullen brengen in de gebieden waar hij broedt'*. Dit is een typisch staaltje van het projecteren van onze gevoelens op vogels die zijn gespeend van ethische overwegingen.

Een feit is dat de laatste twintig jaar toerisme en recreatie in het Middellandse-Zeegebied geweldig zijn toegenomen en er grote schade is aangericht aan het landschap. Maar niet aan de Audouins Meeuw. In 1981 begonnen 36 paren Audouins meeuwen te broeden in de delta van de Ebro. De Ebro-delta werd in 1983 'Parque Natural' met het doel een evenwicht te creëren tussen ecologische waarden en ons gebruik. Het is triest vijftien jaar later te moeten constateren dat van deze doelstelling weinig is terechtgekomen. Met name het dag en nacht voortgaande geknal om vogels uit pas ingezaaide rijstvelden te houden, veroorzaakt in de broedtijd een permanente stress in het gehele gebied. En door oprukkende nieuwbouw op hun broedterrein zijn nog maar enkele paren Vorkstaartplevieren over.

Maar het aantal Audouins Meeuwen was in 1988 al gegroeid tot 2861 paren. Twintig jaar geleden gold de Audouins Meeuw nog als een gespecialiseerde viseter van de open zee, die zijn voedsel bemachtigde als een stormvogel, nu foerageren ze op pas omgeploegde rijstvelden. Het toppunt van aanpassing aan de Spaanse cultuur is een Audouins Meeuw die op een dijkje uit een lege patroonhuls wat eetbaars probeert te peuteren! Waarschijnlijk zoeken slakken en ander klein geedierte in patroonhulzen beschutting tegen de Spaanse zon en dat ontgaat de slimme meeuw natuurlijk niet.

Even opmerkelijk is de opmars geweest van de Dunbekmeeuw in de Ebro-delta. In het westen van het Middellandse-Zeegebied broedden vóór 1975 niet meer dan tien paren. In de Ebro-delta werd het broeden voor het eerst vastgesteld in 1975 maar toen waren er al twaalf paren. In 1988 broedden er 429 paren (Del Hoyo et al 1989). De Dunbekmeeuw is een vogel van ondiepe lagunes die vooral in het noordelijke deel van de Ebro-delta voorkomen. Eutrofiëring (als gevolg van de enorme rijstcultuur in de delta) kan in het voordeel hebben gewerkt van de Dunbekmeeuw, die juist in deze lagunes heel talrijk is. Maar verbazingwekkend blijft het.

Een ander voorbeeld is de Vale Gier. In het hierboven geciteerde boek over bedreigde vogelsoorten in Europa stelt men wat betreft de Vale Gier: *'Effectieve wettelijke bescherming van deze en alle andere stootvogels is noodzakelijk in alle landen waar ze broeden en het neerleggen van vergiftigd aas moet worden verboden'*. Mooi gezegd, maar hoe gedaan? Wat is het effect van een verbod van vergiftigd aas in een enorm dunbevolkt land als Spanje, dat in feite één groot jachtterrein is?

Gelukkig heeft de Vale Gier niet gewacht op actie van de Raad van Europa. In Zuid-Spanje profiteren Vale Gieren veilig mee van onze consumptie-maatschappij door te foerageren op vuilnisbelten waar ook slachtafval wordt gedumpt. Deze vuilnisbelten mogen een smet op het landschap vormen, zij zijn een zegen voor de Vale Gier. Maar helaas, dat gaat niet bij elke soort op.

Dat bleek ons onlangs bij een bezoek aan de steppen van Lleida (Lérida). Wij reden daar ondermeer de routes beschreven in Del Hoyo et al, Sargatal et al (1989). De routes klopten feilloos wat betreft markering met ruïnes van boerderijen, verlaten schapenstallen en ingestorte schuurtjes. De wegen waren geruststellend slecht en nergens viel een mens te bekennen. Zolang het ging om 'gewone' soorten leek ook met vogels alles bij het oude. Blonde Tapuit, Groene Specht, Steenuil, een kolonie Bijeneters vlak bij een dorpje, Kalendarleuwerik, Kwartel, allemaal present. Een paartje Rode Patrijzen loopt op de weg en er zit een haan boven op een schuur! Op een heuvel, beschreven als de beste plaats van Catalunya (Catalonië, red.) om de Grauwe Kiekendief waar te nemen, komt er prompt één langs!

Maar er is toch iets heel erg mis. Het lijkt alsof een onzichtbare hand de krenten uit de pap heeft gevist. Kleine Trap, Kuifkoekoek, Griel, Hop, Scharrelaar, Wit en Zwartbuikzandhoen en in de avond de Moorse Nachtzwaluw zijn nergens te bekennen.

In Zuid-Spanje profiteren Vale Gieren veilig mee van onze consumptiemaatschappij door te foerageren op vuilnisbelten, waar ook slachtoffer wordt gedumpt. Foto: Max Heijndijk.

Met veel moeite en geluk vinden wij nog een Kuifkoekoek tussen Esplugas en Binéfar en daarbij twee Grielen en een Klapekster. Toen wij de Kuifkoekoek vierden met een feestelijke lunch, bleek de eigenaar van het restaurant een vogelliefhebber, trots op de rossinyols (Nachtgalen, red.) in zijn tuin. Hij bezit een recent (1997) boek in het Catalaans over de vogels (els ocells) van Catalunya waarin de steppen van Lérida uitgebreid worden behandeld.

Het bevestigt onze bange vermoedens. Alle echte steppenbewoners gaan hard in aantal achteruit en het Witbuikzandhoen is teruggedrongen tot een plekje tussen Castellidans en Aspa. Waarom? Woeste grond is er nog genoeg rond Lérida en de genoemde soorten zijn niet bijster schuw. En waarom treft de achteruitgang ook de Kuifkoekoek die eieren legt in nesten van Eksters? Er lijkt maar één antwoord. De intensivering van de landbouw het gebruik van insecticiden. Spanje moderniseert razendsnel net als Zuid-Frankrijk. Op de vlakke van Crau breiden de kiwiplantages zich snel uit, op de steppen van Lérida zijn graan en amandelen in opmars. De graancultuur neemt in Extremadura enorm toe en de wijnbouw in

Valdepelias. Vooral tussen wijngaarden is de stilte beangstigend. Al die cultures zien er tegenwoordig efficiënt uit en tegen sluipmoord met insecticiden helpen aanpassingsvermogen en slimheid niet.

Er begint zich een merkwaardige paradox in Europa af te tekenen. Door het aanpassingsvermogen van vogels aan kunstmatige biotopen en de vogelvriendelijkheid van de Nederlandse samenleving, hebben wij in het dichtbevolkte Nederland nu een vogelstand die veel rijker in aantal en soorten is dan veertig jaar geleden. En de campings langs de verguisde Costa Brava die er in het broedseizoen stil bij liggen, krioelen dan van Hoppen en andere interessante vogelsoorten. Maar in streken waar nauwelijks een mens woont, gaat het momenteel met de vogelstand razendsnel mis. Het wordt hoog tijd dat in de landbouwpolitiek van het verenigd Europa ecologische belangen worden meegewogen. Er moeten regels worden gesteld aan het gebruik van bestrijdingsmiddelen die, bij overtreding, financiële sancties ten gevolge hebben. Gezien de gigantische bedragen die Europa besteedt aan het creëren van wijnplassen en graanbergen, moet dat mogelijk zijn.

■ Dr. R. Boddeke, Willem de Zwijgerlaan 38, 2082 BC Santpoort-Zuid, (023) 537 63 59.

LITERATUUR :

- Hoyo, J. del, J. Sargatal & 12 anderen (1989): Where to watch birds in Catalonia. Lynx Edicions, Barcelona. 308 bladzijden.
- Hudson, R. & S. Cramp (1975): Bedreigde vogelsoorten in Europa. Het Spectrum, Utrecht & Antwerpen. 128 bladzijden.
- Melnlinger, P. L. & K. de Kraker (1992): De middelste zaagbek *Mergus serrator* als broedvogel in het Deltag gebied, ZW-Nederland 1977-91. Limosa 65 (2): 49-51.
- Noorden, B. van (1997): Waarom verdween de Goudplevier *Pluvialis apricaria* als broedvogel uit Nederland? Limosa, 70: 89-96.
- Radinsky, L.B. (1987): The evolution of vertebrate design. The University of Chicago Press, Chicago & Londen, 188 bladzijden.
- Voous, K.H. (1980): Atlas van de Europese vogels. Elsevier, Amsterdam & Brussel. 284 bladzijden.
- Westhoff, V., P.A. Bakker, C.G. van Leeuwen, E.E. van der Voo (1970): Wilde Planten. Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Deel 1, 320 bladzijden.